

Mšené-lázně

Příspěvek k dějinám místní tvrze

David Mikoláš

© 2016

Mšené-lázně. Příspěvek k dějinám místní tvrze

DAVID MIKOLÁŠ

Po středověké tvrzi v Mšeném-lázních (Mschen, Mseny, Msene, Msseny, Msseneho, Mseno, Mscheno aj.) sice dnes nezůstalo téměř žádné stopy, avšak i přesto jsme do určité míry schopni díky písemným, ikonografickým a kartografickým pramenům její bezpochyby zajímavý příběh, který se pravděpodobně započal někdy na konci 13. století za pánů ze Mšeného a skončil na samém počátku 60. let 19. století za hrabat Kinských ze Zlonic, zrekonstruovat. Minimálně 450 let tak byla svědkem vzestupů a pádů jejích držitelů z řad vyšší i nižší šlechty, přičemž více prostoru bych chtěl věnovat pánům ze Mšeného, kteří jsou pramenně doloženi jako první majitelé vsi.

Lázeňská obec Mšené-lázně (okr. Litoměřice) leží v údolí Mšenského potoka asi 12 km jihozápadně od Roudnice nad Labem a zhruba 6 km jižně od Budyně nad Ohří. Patří k ní místní části Brníkov, Ječovice, Podbradec, Ředhošť a Vrbice. K 31. prosinci 2015 zde žilo 1 737 obyvatel.¹

Ves Mšené je v písemných pramenech poprvé doložena k roku 1262, kdy se ve smluvní listině doksanského kláštera s litoměřickým občanem Janem uvádí podpis přísedícího většího soudu zemského Půty ze Mšeného (*Poto de Msene*).² Archeologické nálezy kladou počátky osídlení obce již do 12. století.³

Rozhodčí soudce Půta řečený Petřík ze Mšeného

O panu Půtovi nevíme mnoho, určitě ale patřil mezi vlivné šlechtice, neboť byl králem stanoven za rozhodčího soudce čili ubrmana (z něm. *Obermann*).⁴ V písemných pramenech, jak již bylo ostatně řečeno výše, se objevuje 10. srpna 1262, kdy po boku dalších svědčil

¹ Dle Českého statistického úřadu, Databáze demografických údajů za obce ČR. Dostupné z <https://www.czso.cz/>.

² RBM II, 1253-1310, s. 148, č. 380.

³ ŠAFRÁNEK 1999, s. 3.

⁴ V listině z 24. května 1284 (viz RBM II, 1253-1310, s. 570, č. 1317) je uváděn dokonce mezi „barony království Českého“, což v dobové terminologii znamená, že náležel k panskému stavu.

ve vleklé při mezi klášterem v Doksanech a litoměřickým měšťanem Janem o využití jezu v (Nových) Kopistech.⁵

V roce 1267, tedy o pět let později, se Půta sám stal aktérem kauzy, která se týkala možného práva vrbických čerpat vodu ze studní patřících k Podolí. Abychom porozuměli tehdejším majetkovým poměrům, je nutno uvést, že Půta (mimochodem v této listině je zapsán jako *Poto dictus Petricus de Mseni*, tedy Půta řečený Petřík ze Mšeného) držel Podolí (*Podole*)⁶ a Vrbice (*Wirbich*) se nalézala v rukou kanovníka u sv. Víta, pana Tobiáše z Benešova (*Thobias de Benesow*), též z Bechyně, pozdějšího pražského biskupa.⁷ Zástupci pražské kapituly probošt Jakub a děkan Vít se s Půtou křesťansky dohodli na tom, že vrbičtí smějí vodu z Půtových studní využívat stejně jako podolští. Nestalo se tak ale úplně zadarmo. Půta si vymínil, aby kapitula dala jemu a jeho potomkům do věčného držení bezejmenný les o pěti jitrech (kolem 1,5 ha), jenž patřil k vsi pražské kapituly.⁸ Je možné, že již předtím les jistým právem užíval.

V tzv. „brozanské při“ z roku 1276, v níž Půta opět figuruje mezi prostředníky, byl mezi doksanským proboštem Janem a mělnickým proboštem Budislavem znovu oživen letitý spor o právo lovit ryby na Ohři.⁹ Mimo hru nestál ani nám dobře známý jez v Kopistech, jenž měl dle dohody obou stran zůstat volný jak pro plavbu litoměřických rybářů, tak i pro tah lososů. Tato listina v sobě uchovává i dvě důležité informace: jednak jsou v ní poprvé zmíněny Brozany (*villa Brosan*), náležející k mělnické kapitule, a proboštský dvorec (*curia Brosanensis*), jednak mezi svědky jsou na posledním místě zapsáni dva Půtovi synové Jetřich a Potík (*Theodericus de Mschen et frater suus Pothik*).

Další sondu do majetkových i rodinných poměrů Půty ze Mšeného přináší listina ze 14. července 1279, v níž vyšehradský kanovník Velislav rozhodoval spor mezi vyšehradskou kapitulou a Půtou o rozdělení Kostelce (*Kyrchs*).¹⁰ Poprvé se zde Půta nepíše po Mšeném, ale po Rýzemberku (*Poto de Rysenberch*), který August Sedláček ztotožnil

⁵ RBM II, 1253-1310, s. 148, č. 380.

⁶ Dnes součást Mšeného-lázní.

⁷ RBM II, 1253-1310, s. 223, č. 580.

⁸ Jako velmi lákavá se jeví hypotetická možnost ztotožnit jej s lesem Šebínem, vzdáleným cca 10 km severozápadně od Vrbice.

⁹ RBM II, 1253-1310, s. 445, č. 1061.

¹⁰ RBM II, 1253-1310, s. 507, č. 1180.

s hradem Šebínem.¹¹ Spor vyzněl ve prospěch Půty, který má ves držet, co bude živ (*temporibus vite sue*) za podmínky, že jednou ročně vzpomene na pražského probošta Jakuba, jenž kdysi Půtovi Kostelec odkázal. Nadto Půtova manželka Alžběta (*domina Elisabeth, uxor ipsius Potonis*) má připravit a servírovat slavnostní pokrm (*prandium*) kanovníkům i církevním poddaným a při mši za zemřelé téhož dne zapálit 24 svíček a dát celý denár při „Obětování“ (*in offertorio*). S uvedenými služebnostmi a obsahem dohody souhlasilo také všech sedm přítomných, pravděpodobně plnoletých Půtových synů: jmenovitě Jetřich (*Detricus*), Půta (*Poto*), mladší Půta (*alter Poto*), Mikuláš (*Nycolaus*), Jan (*Johannes*), Petřík (*Petricus*) a Hynce (*Heynczo*).

Když 16. května 1282 vracel rytíř Bohuslav ze Žernosek doksanskému klášteru Janovice (*Johansdorf*) na Kravařsku, jež pravděpodobně zcizil v době interregna, čteme mezi svědky vedle litoměřického purkrabího Jarka z Waldenberka opět jméno Půty ze Mšeného (*Poto de Mschen*).¹²

Návrat krále Václava II. z braniborské internace v květnu 1283 a královny Kunhuty ke dvoru dal v Českém království vzniknout dvěma šlechtickým skupinám. K té první, která se podílela na králově vykoupení ze zajetí a která převzala vládu v zemi, patřili pražský biskup Tobiáš a jeho příbuzní Čeněk z Kamenice a Dobeš z Bechyně, dále **Purkart z Janovic či také z Vimperka**, Zbyslav z Třebouně, Zdeslav z Lemberka, Beneš z Vartemberka a jiní. Druhá skupina provedla na dvoře pokojný převrat, kdy významné úřady obsadili příbuzní a přátelé Závíše z Falkenštejna, konkrétně Vítek z Krumlova, **Ojír z Lomnice**, Hroznata z Úžic, Hynek z Dubé, Lichtenburkové, Šternberkové a další. Smír mezi oběma stranami byl uzavřen 24. května 1284¹³. Ke které skupině se přidal Půta ze Mšeného? Zvolil tu kolem Ojíře z Lomnice (*Hogerus de Lomnicz*), od roku 1279 nejvyššího komořího Království českého a straníka Závíše z Falkenštejna. Společně s nimi slíbil zachovávat věrnost a poslušnost Václavu II., pánu a dědici Království českého, a také příměří s Purkartem z Vimperka (*Purchardus de Winterberch*) a jeho stoupenci.

Poslední zmínku o Půtovi ze Mšeného (*Poto de Mšeneho*) uchovaly k roku 1287 Výpisy z nejstarších desk zemských, kdy ho mezi přísedícími soudci (*assessores iudicii*) nalezneme

¹¹ SEDLÁČEK 1998, s. 27.

¹² RBM II, 1253-1310, s. 548, č. 1275.

¹³ RBM II, 1253-1310, s. 569, č. 1316 a s. 570, č. 1317.

vyjmenovaného vedle nejvyššího komořího Ojře z Lomnice.¹⁴ V zápise o čtyři léta mladším čteme mezi soudci již jméno jeho syna Mikuláše (*Nicolaus filius Potonis de Mšeneho*), jenž očividně profesně pokračoval v otcových šlépějích.¹⁵

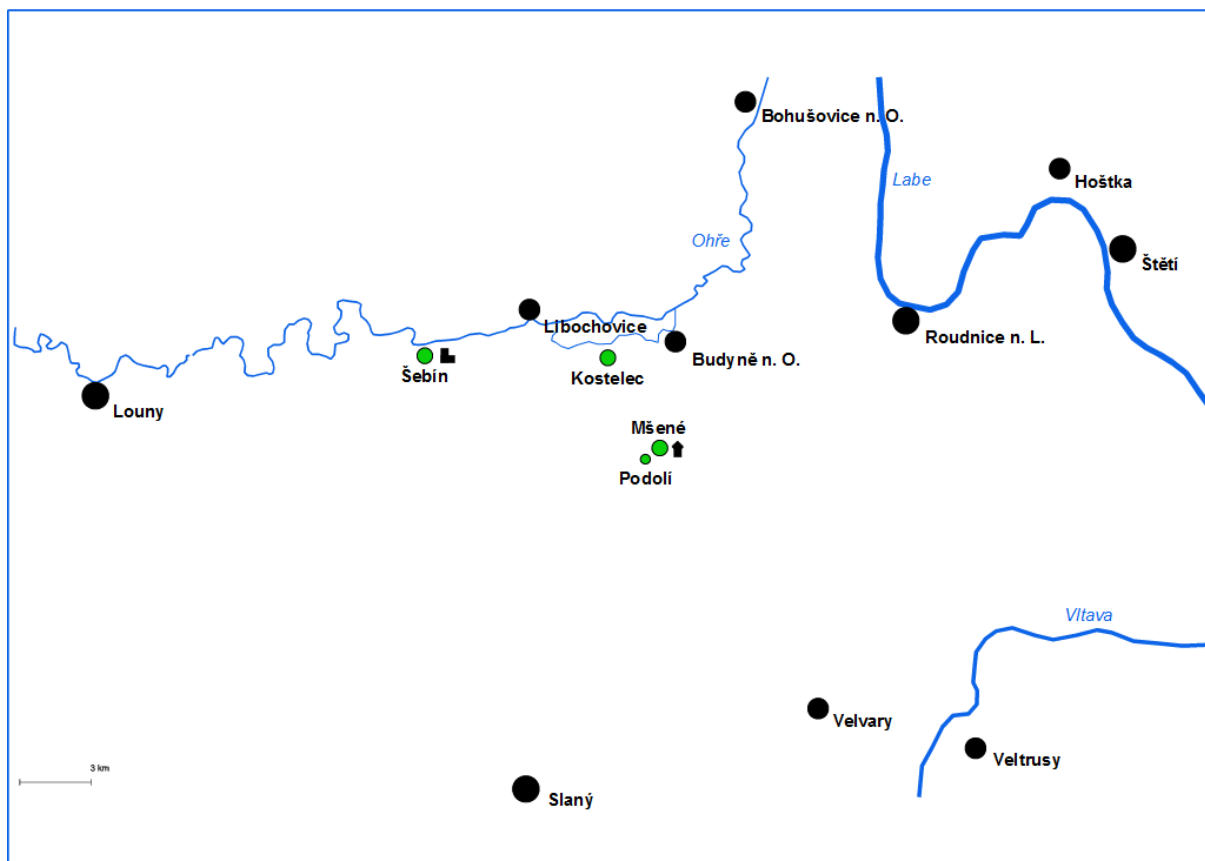
Půtovy rodinné poměry a majetek

Z dochovaných listin, jež byly představeny v předchozí kapitole, víme, že Půta byl ženat s Alžbětou, která mu porodila sedm synů: Jetřicha, Potíka, Půtu, Mikuláše, Jana, Petřika a Hynka. O případných dcerách prameny mlčí. Neznáme ani rok Půtova narození, ani rok jeho úmrtí. Přesto právě na základě některých jmenovaných listin, v nichž svědčí Půtovi synové, je možno vypočítat hypotetický Půtův věk, respektive velmi přibližný rok jeho narození. V roce 1279 ve sporu mezi vyšehradskou kapitulou a Půtou ze Mšeneho o majetkovou držbu Kostelce vyjádřilo souhlas s verdiktem kanovníka Velislava všech (více jich není doloženo) sedm Půtových synů. Za předpokladu, že všichni byli plnoletí, mohl se nejmladší z nich narodit kolem roku 1261, nejstarší (možná Jetřich) kolem roku 1249 při průměrně dvouletém rozestupu mezi sourozenci. Otec Půta by se pak narodil nejdříve v roce 1231. Mezi přísedícími soudci je naposledy zmiňován k roku 1287 a v dalším zápise z roku 1291 již mezi nimi sám za sebe nefiguruje. V té době byl snad již mrtev. S velkou opatrností lze tedy poznamenat, že Půta ze Mšeneho se narodil někdy počátkem 30. let 13. století a skonal mezi lety 1287-1291. Teoreticky se tedy mohl dožít šedesáti či více let.

Co se majetku týče, držel Půta prokazatelně Mšene (1262, *Mschen*), Podolí (1267, *Podole*), Kostelec (1279, *Kyrchs*) a Rýzmbek (1279, *Rysenberch* – snad Šebín). Opevněné panské sídlo si vybudoval, dáme-li za pravdu A. Sedláčkovi, nad pravým břehem Ohře, na severovýchodním ostrožném výběžku levouského polykulturního hradiště, a i když jej pojmenoval majestátně „Obřím hradem“, tedy „Riesenburgem“, hmotou a kvalitou zřejmě nepřevyšovalo tvrz či menší hrad. Hypoteticky je možné, že na šebínskou rezidenci Půta zamýšlel přenést své sezení ze Mšeneho, kde bydlel buď na dvorci, nebo snad i tvrzi.

¹⁴ RTTV, II/1287; také RTT I, 1287, 3/II.

¹⁵ RTTV, II/1291.

Obr. 1. Statky Půtvy ze Mšeného kolem r. 1279 dle D. Mikoláše

Půtovi potomci

I Půtovi synové¹⁶ sídlili společně ve Mšeném, avšak jejich potomci se počátkem 14. století většinou rozešli na další rodové statky na Šebíně, Křesíně, Kamenici a Vetlé.¹⁷ Z nich na Mšeném zůstal pouze Konrád¹⁸ (po Mšeném se roku 1321 píše i Chval¹⁹), který asi kolem roku 1341 prodal proboštu Vítovi a kanovníkům roudnického kláštera Panny Marie své statky v Pohořicích, Martiněvsi, Charvatcích, Podolí a Račiněvsi.²⁰ Tyto mu kompenzovaly platy ze statku v Očihovci, jenž konvent laskavě poskytl pro výživu třem nově zřízeným prebendám kapituly pražského kostela. Konrád však nebyl v rozprodávání rodového majetku jediným. Již

¹⁶ Někteří z Půtových synů (*Detricus, Poto, Nicolaus, Johannes et Poto, filii domini Potonis de Mseny*) a celá řada dalších lokálních šlechticů vystupují v roce 1295 (viz RBM II, 1253-1310, s. 719, č. 1674) jako svědci pana Hynka z Dubé, královského purkrabího v Domažlicích, který z pověření krále potvrdil pražskému biskupu Tobiášovi z Bechyně držení vsí, jež kdysi patřily jednak králi (Záluží, Račice, Hněvice, Mnetěš, Chržín), jednak vyšehradskému proboštství (Dobříň, Kozlovice, Černuc, Lobeč).

¹⁷ SEDLÁČEK 1998, s. 27.

¹⁸ Jméno *Cunradus de Msene* se objevuje v listině z roku 1321 (RBM III, 1311-1333, s. 304, č. 742).

¹⁹ Chval ze Mšeného (*Qualic von Meschen*) taktéž roku 1321 svědčí mezi mnohými jinými bratry z Byšice při odstoupení jejich statku ve Lhotě řádu německých rytířů (RBM III, 1311-1333, s. 285-286, č. 687).

²⁰ RBM IV, 1333-1346, s. 356, č. 890.

dříve totiž postoupili čtyři synové Půty z Vetlé, jmenovitě Vaněk, Jaroslav, Půta a Ješek (*a dominis Wancone milite, Jaroslao et Pothone fratribus, quicquid ibidem in Wetla haberunt cum Jescone fratre eorum dicto Cozca, videlicet septem partes*) dotčenou ves se vším příslušenstvím i tvrzí rovněž biskupu Janovi pro zajištění nově založeného roudnického špitálu u kamenného mostu.²¹

Konrádovo mšenské dominium v číslech

K transakci mezi Konrádem a roudnickým klášteřem řádu sv. Augustina bych se na tomto místě chtěl vrátit ještě jednou, neboť v Emlerově knize „Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými“ byly otisknuty listiny, které bychom mohli nazvat soupisem statků, jež probošt od pána ze Mšeného druhdy z Pohořic za 783 kop grošů a jedny dámské šaty pořídil (*a Conrado de Mssen sive quondam de Pohorzicz pro septingentis octoaginta tribus sexagenis preter vestes, que date sunt domine sue*).²² O podobě bývalého mšenského panství (samozřejmě bez Mšeného) vypovídá záznam poměrně podrobně. Dobře z něj lze vyčíst přibližnou rozlohu, počet dědičných statků a k nim stanovený roční úrok a další příslušenství. Největší a ekonomicky nejzajímavější zřejmě byly Pohořice, v nichž stála dobrá tvrz (*bona municio*) s poplužním dvorem a dvěma plužinami, úrok (*census*) vrchnosti plynul z deseti dědičných statků (*hereditates*), k vsi patřily dále dvě louky, lesy Setěchov a Čečín, žil zde i jeden podsedník (*unus subses*). Naopak nejmenší bylo Podolí s polovinou dědičného statku.

²¹ Viz BLÁHOVÁ 1987, Kronika Františka Pražského, kapitola XXXI, s. 87. Srovnej DRC, s. 11.

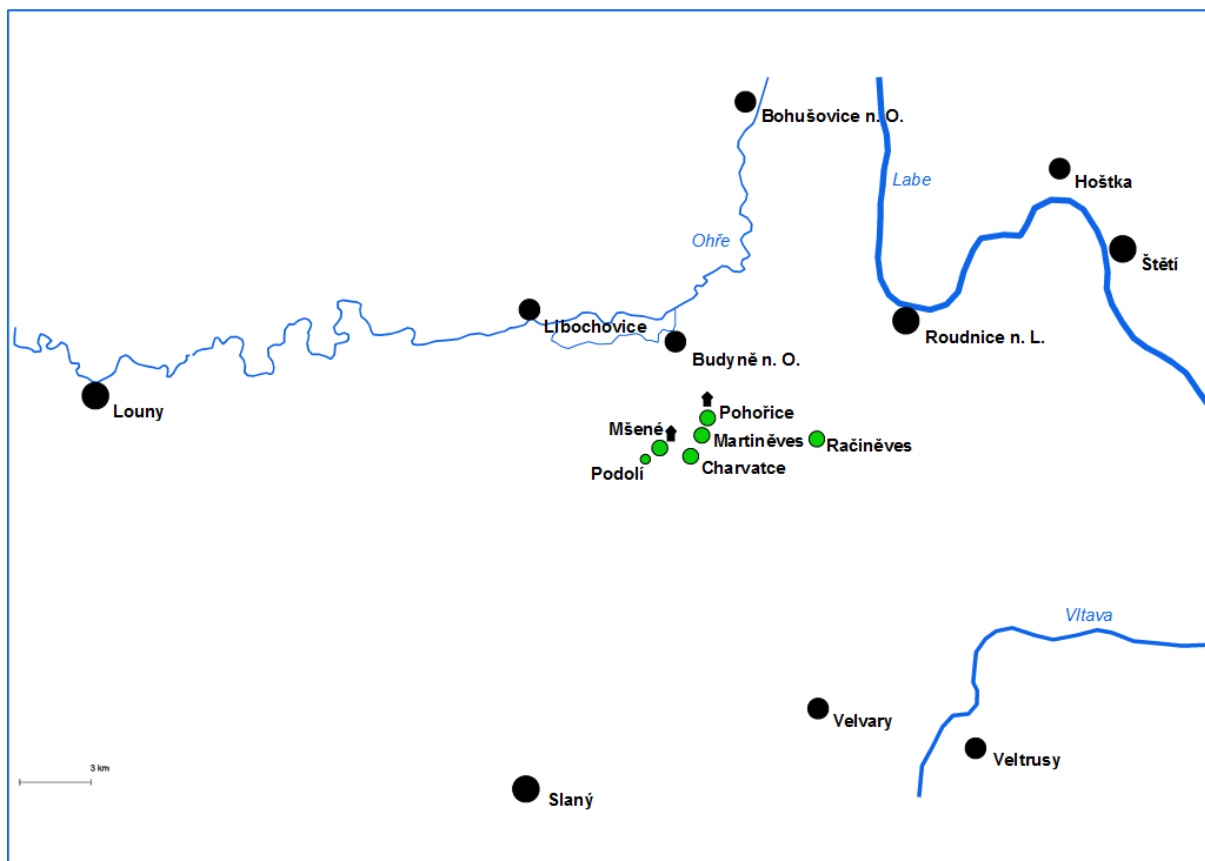
²² DRC, s. 14-15.

Tab. 1. Statky Konráda ze Mšeného podle Emlerových Deseti urbářů českých

Ves (česky/latinsky)	Hereditates (počet)	Výměra v ha (minimální)	Roční census (součet)			Příslušenství
			hřivny grošů	kuřata	minuty	
Pohořice (Pohorzicz)	10	241,5	13,7	108	14 dní žně 12 dní seno	tvrz s poplužním dvorem a 2 plužinami, 2 louky, 2 lesy Setěchov a Čechín, podsedník
Charvatce (Chirwatecz)	8	?	12	96	16 dní žně	½ vrchu (kamenolomu), kostel P. Marie
Račiněves (Ratssinawes)	1	42	2,2	?	?	2 lesy Světec a Přestavky, podsedník
Martiněves (Martynawes)	?	?	0,2	90	14 dní žně	podsedník
Podolí (Podole)	0,5	14,4	2	18	3 dny žně	
Celkem (zaokrouhlo)	19,5	298	30	312	47 dní žně 12 dní seno	tvrz s poplužním dvorem a 2 plužinami, 2 louky, 5 lesů, ½ vrchu, kostel, 3 podsedníci

1 hřivna pražská = 64 grošů; 1 lán selský = cca 18 ha; 1 lán panský = cca 23 ha; 1 strych = cca 0,3 ha

Doplnění tabulky: Druhou polovinu onoho vrchu charvateckého si ponechal Konrád. Račiněvský podsedník byl záukolován hlídáním obou zmíněných lesů, jinak měl zaplatit 16 grošů ročního censu. Dvanáct kop ročních příjmů z Martiněvsi určil biskup Jan IV. z Dražic pražskému kostelu k opatření jeho nových prebend. Martiněvský podsedník odváděl ročně 10 grošů.

Obr. 2. Statky Konráda ze Mšeného kolem r. 1340 dle D. Mikoláše

Vetlá v číslech

Rovněž pro statky ve Vetlé, jež sedmadvacátý biskup pražský Jan, roudnický probošt a konvent získali pro zajištění roudnického špitálu od Vaňka z Vetlé a jeho tří bratří v roce 1340, lze z Emlerových Deseti urbářů českých sestavit obdobný souhrnný přehled jako pro panství v Mšeném. Součástí klášterního zboží byly i Brzánky a Záluží.

Tab. 2. Klášterní statky ve Vetlé, Brzánkách a Záluží podle Emlerových Deseti urbářů českých

Ves (česky/latinsky)	Hereditates (počet)	Výměra v ha (minimální)	Roční census (součet)			Příslušenství
			hřivny grošů	kuřata	minuty	
Vetlá (Wetla)	11	408,2	18,1	110	66 dní žně	kamenná tvrz s poplužím, 4 zahradami a 2 loukami, 10 zahrad, 2 vinice, 1 les, 1 mlýn, 1 krčma, 14 podsedníků
Brzánky (Byrzano)	1	?	2,1	?	?	1 vinice, 1 ovocný sad
Záluží (Zaluzie)	0	?	0,6	0	0	4 rybáři
Celkem (zaokrouhlo)	12	408	21	110	66 dní žně	kamenná tvrz s poplužím, 4 zahradami a 2 loukami, 10 zahrad, 3 vinice, 1 les, 1 ovocný sad, 1 mlýn, 1 krčma, 14 podsedníků, 4 rybáři

1 hřivna pražská = 64 grošů; 1 lán selský = cca 18 ha; 1 lán panský = cca 23 ha; 1 strych = cca 0,3 ha

Doplnění tabulky: Na zahradách příslušejícím k tvrzi ve Vetlé se na čtyřech stryších pěstovalo konopí. Kromě kuřat odváděli tamní lánici i po dvanácti vejcích ročně a z povinnosti robotovat na panské půdě o žních se mohli vykoupit po šesti parvech. Z části „porostlin“ na Sovici platil jeden člověk 5 grošů censusu ročně. V Brzánkách měli tři vinaři denně pracovat na panském vinohradu, nebo platit po třech lotech ročně.

V lednu 1351 potvrdil římský a český král Karel klášteru řeholních kanovníků v Roudnici řadu vsí s jejich příslušenstvím,²³ mezi nimi Charvatce, Pohořice, Podolí, Račiněves a i Vetlou²⁴. Martiněves se již ve výčtu neuvádí, musela být tedy prodána, což korespondovalo s právem kláštera „zcizit“ je. Panovník vyjmenované klášterní vsi osvobodil od pravomoci úředníků, od všech cel a mýt. Dokonce udělil proboštovi a konventu plnou moc ve všech přích na statech, dovolil jim konat soudy, ukládat pokuty a vymáhat je. Trest smrti však pozůstavil sobě.

Pražský děkan Plichta

Konrád ze Mšeného pojal za manželku Kateřinu ze Žirotína. Jejich syn Plichta se roku 1356 stal nejdříve pražským kanovníkem a roku 1358 i pražským děkanem.²⁵ Na své rodiče

²³ DKPM, s. 16, č. 11.

²⁴ Před rokem 1367 ji „pod úrok“ drželi Bušek z Budyně a jeho manželka Johanna (DKPM, s. 17, č. 11).

²⁵ SEDLÁČEK 1998, s. 27.

a zaopatření jejich duší pamatoval v listině z 16. července 1362, jíž se souhlasem pražského arcibiskupa Arnošta zakládá oltář sv. Urbana v kostele sv. Víta.²⁶ Ze své vsi Donín (*villa mea Donyin, prope oppidum Tincz sita*) mu dává 17 kop grošů pražských a ustanovuje, jak má být tento plat rozdělován: mimo jiné ve výročí jeho otce Konráda, připadající na 8. prosince, má být dáno 15 grošů pražských (*in anniversario Cunradi patris nostri de Mssen 15 gr. dabit*), na matčino výročí 5. července vyčlenil tutéž sumu (*in anniversario D. Katherinae se Zyrotin, matris meae, 15 gr. dabit*) a dokonce neopomněl ani svého ujce z matčiny strany, jemuž připadla částka 10 grošů pražských (*in anniversario D. Proslay de Zerotin, avunculi mei, 10 grss.*).

Ve „Formelbuchu“ z období závěru vlády krále Jana Lucemburského (1336-1345) lze dohledat záznam, který ale bohužel nedokážeme datovat přesněji, v němž se současně vyskytují jména Konráda a jeho syna Plichty.²⁷ Jan ze Stebna a Jindřich z Kryr v něm totiž oběma zastavují svůj dvůr v Lobči (*curiam nostram in villa Lebz*), který tam spravuje Jaroš, za 100 kop grošů pražských s tím, že pokud do svátku sv. Martina v příštím roce dluh nesplatí, připadne dvůr se vším příslušenstvím dědičně Konrádovi a Plichtovi (*ad dominum Conradum et Plichtam eius filium devoluta est iure hereditario*). Je dosti pravděpodobné, že onen *dominus Conradus miles* by mohl být právě Konrádem ze Mšeného. Lobečská zástava a od příbuzného Jana z Šebína pronajatý dvůr v Levousích by mu alespoň částečně vynahrazovaly platy z jeho pěti bývalých vsí, jež prodal pražskému biskupovi Janovi.²⁸

Smil ze Mšeného. Poslední člen rodu?

Posledním známým majitelem vsi Mšené z rodu urozeného sudího Půty byl Smil ze Mšeného, i když A. Sedláček o jeho příslušnosti k erbu lví nohy vyslovuje pochyby.²⁹ Roku 1316 si Pakoslav z Kozojed na u soudu nepřítomného Smila stěžoval, že si jmenovaný od něj půjčil 10 hřiven³⁰ stříbra bez lotu³¹ na koupi koně a dosud je nesplatil.³² V roce 1341 Smil svědčil ve sporu mezi konventem křižovníků s hvězdou v Praze a Oldřichem z Kostelce o zaplacení desátku *de oppido Wladislauicensi*. Zůstává však otázkou, zda se v obou uvedených letech

²⁶ LE I, s. 40, č. 76.

²⁷ SG, s. 551-552, č. 208.

²⁸ SEDLÁČEK 1998, s. 27.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ 1 hřivna pražská = 253,14 g.

³¹ 1 lot = 16,06 g.

³² RTT I, s. 15, č. 42; též RTTV, s. 12, č. 57.

jedná o jednu a tutéž osobu. K roku 1362 je Smil uváděn na Krakově a na Skytalech jako nástupce Hynka z Krakova.³³ V březnu 1363 byl na jeho žádost (*ad present. militis Smylonis de Crakow*) ke kostelu v Rousínově dosazen namísto zemřelého Miroslava nový farář Václav Fraňků z Rakovníka.³⁴ Nedlouho poté Smil skonal. Krakov nato držel Čeněk ze Mšeného, jenž snad byl Smilovým synem.³⁵ V následujících letech 1365 a 1367 se připomíná již jen vdova po Smilovi Mechthilda ze Skytal (*Mechthilda de Skytal, relicte Smylonis de Msyeni*).³⁶

³³ SEDLÁČEK 1891, s. 101.

³⁴ LC I/2, s. 7, Russina.

³⁵ SEDLÁČEK 1891, s. 101-102.

³⁶ LC I/2, s. 60, 11 Mart. a LC I/2, s. 96, 7 Dec.

Erb pánů a vladyků ze Mšeného

Rodovým znakem Půty ze Mšeného či také z Rýzemberka byla stříbrná lví tlapa (noha) v červeném poli. Jak k tomuto symbolu Půtovi předci přišli, vysvětluje veršovaná kronika tak řečeného Dalimila z počátku 14. století:³⁷

*„Biskup³⁸ spřáh se s Miroslavem,
radil se s ním o nápadu³⁹,
jak dát Bořivojovi vládu.
Poslal svého panoše,
aby zabil Soběslava⁴⁰.
jeden ze spiklenců dává
knížeti však zprávu včas.
Panoš zajat na rozkaz
má být, předem však se doví
od jednoho člověka
vše – a déle nečeká.
Pochopové vladařovi
chytí ho však v předsíni,
do ruky mu strčí vak,
chytře ze zlodějství pak*

*královraha obviní.
Miroslav, jenž o nástraze
neví, jede s bratrem⁴¹ k Praze,
prosí panovníka, aby
ustrnul se nad panošem.
Ten jeho i bratra ovšem
velí ihned zajmout dráby
a stít katem⁴². Po tom činu
ty, co mají spoluvinu,
za hranice vypoví
a ostatním nohu lví
v erbu nosit přikáže,
která světu říká, že
každého, kdo příliš zpych,
lev pokoře naučí.“*

Dalimilův příběh nevyznívá pro Půtu příliš lichotivě, vždyť jeho předci měli být zapleteni do spiknutí, jehož aktéři roku 1130 usilovali o fyzické odstranění vládnoucího knížete Soběslava z pražského stolce. Lví nohu pak na svém štítě z jeho příkazu nosili jako memento a symbol kající pokory.

³⁷ KRČMOVÁ 1977, s. 119-120.

³⁸ Menhard.

³⁹ Spiknutí zosnováno v roce 1130.

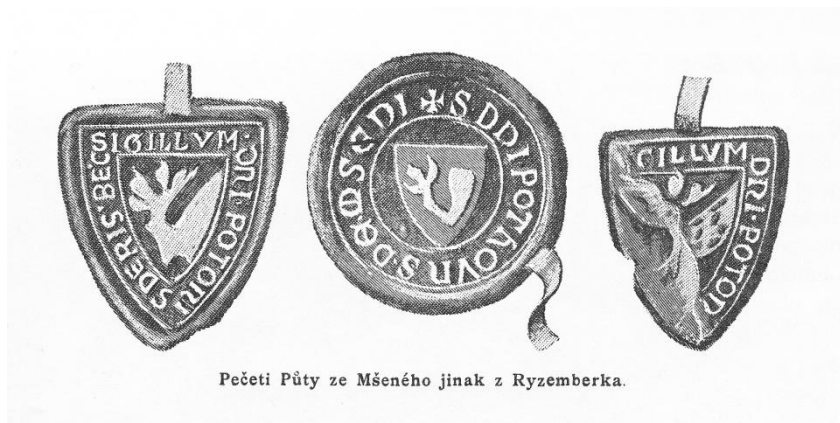
⁴⁰ Soběslav I., český kníže v letech 1125-1140.

⁴¹ Střezimír. Oba syny jakéhosi pana Jana.

⁴² Místem exekuce Vyšehrad.

Podobu erbu vladyků ze Mšeného spolehlivě známe z několika zdrojů: 1) ze zachovaných pečetí, 2) z křesínského kostela, 3) ze Svatovítské katedrály v Praze, 4) z erbovní síně na hradě Laufu.

A. Sedláček ve svých Hradech, zámcích a tvrzích českých uveřejnil tři pečeti Půty ze Mšeného, z nichž jedna se dochovala fragmentárně (viz obr. 3).⁴³ Na první z nich tvaru gotického štítu skví se symbol lví tlapy orámovaný textem SIGILLVM D(OMI)NI POTONIS DE RIS(EN)BE(R)C, tedy pečeť pána Půty z Riesenberka. Druhá okrouhlá pečeť přiznává Půtovo sedění na Mšeném: S(IGILLVM) D(OMI)NI POTHOVN(I)S DE MSENĪ. Třetí poškozená, opět tvaru gotického štítu bohužel místo neuchovala: <SI>GILLVM D(OMI)NI POTON<IS>...

Obr. 3. Pečeti Půty ze Mšeného. Převzato z SEDLÁČEK 1998, s. 26

Křesínský farní kostel sv. Václava, jehož fundátory byli v 1. polovině 14. století dle A. Sedláčka Jan z Šebína a Jindřich z Křesína, ukrývá dva erby se znakem lví tlapy – na žeburu mezi klenebními poli presbytáře a na severní zdi věže.⁴⁴

⁴³ SEDLÁČEK 1998, s. 26. Další viz SEDLÁČEK 2001, s. 315-316.

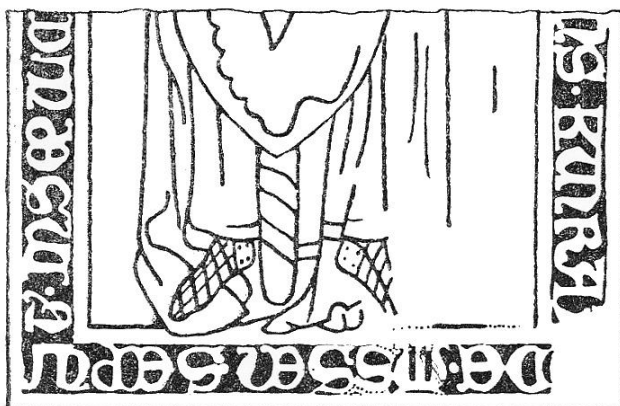
⁴⁴ SEDLÁČEK 2001, s. 315-316.

Obr. 4. Erb se znakem lví tlapy na věži křesínského kostela. Foto autor

Při úpravě kaple sv. Zikmunda v katedrále sv. Víta v Praze byl K. Hilbertem pod podezdívkou oltářních stupňů odkryt roku 1918 zlomek opukové náhrobní desky (115,5 x 75 cm) s vyobrazením „spodní části těla muže, oděného v obrněné střevíce, v dlouhý šat a plášť, opřeného o meč a držícího štít s kresbou zadní nohy lva“.⁴⁵ Majuskulový nápis lemující okraj desky zpravuje, že v hrobce pod oltářem bezpochyby spočinuly ostatky Konráda ze Mšeného.

⁴⁵ Viz HILBERT 1919, s. 144.

Obr. 5. Zlomek náhrobní desky Konráda ze Mšeného. Převzato z HILBERT 1919, s. 144

Jak se ale dostal znak Mšenských do erbovního sálu Karlova hradu Laufu an der Pegnitz? Odpověď se nabízí v osobě dříve řečeného kaplana a sekretáře císaře Karla IV. Plichty, jenž byl synem Konráda ze Mšeného a Kateřiny ze Žirotína.

Obr. 6. Znak pánů ze Mšeného v erbovním sále hradu Laufu. Kresba autor

Stříbrná lví tlapa na červeném poli zůstala v horní části znaku Mšených-lázní dodnes. Jeho dolní část zdobí tři zelené leknínové listy ve stříbrném poli, jež byly převzaty z erbu vladyků ze Slavětína.

Vladykové ze Slavětína

V poslední čtvrtině 14. století drželi Mšené vladykové ze Rvenic⁴⁶ (či ze Slavětína). Zejména tu seděli od roku 1376 Aleš starší (†1395) a od roku 1379 jeho bratr Jindřich, *baron judicio presidentus*, který prokazatelně žil ještě v roce 1406, kdy společně se svým synem Albertem (*Henricus de Zeberk residens in Msseny et Albertus, filius ejusdem*) daroval kostelu v Charvatcích plat *in villis Charwatecz et Martynyewess* ve výši šesti kop ročního úroku na věčné časy.⁴⁷

⁴⁶ Ervěnice.

⁴⁷ RTT II, s. 6, B, 5, 1404, 21-24 Maji. a LE V, 1398-1407, s. 687, č. 931.

Obr. 7. Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Charvatcích (okr. Litoměřice), náhrobek Viléma st. z Ilburka. Foto VercaT (Own work) [CC BY-SA 3.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>)], via Wikimedia Commons)

Náhrobek z bílého pískovce, 260 cm dlouhý, 115 cm široký, s postavou ležícího rytíře v brnění, kolem na okraji vytesán nápis ve znění: ANNO ☿ DOMINI ☿ M ☿ CCCC ☿ LXXVIII ☿ FERIA ☿ SEXTA ☿ DIE ☿ SANCTI ☿ VINCENTY ☿ OBYT ☿ GENEROSVS ☿ AC ☿ STRENVVS ☿ MILES ☿ ET ☿ D(OMI)N(V)S ☿ D(OMI)N(V)S ☿ VILHELMVS ☿ DE ☿ ILBIVRK ☿ ET ☿ DE ☿ RNOW ☿ HIC ☿ SEPVLTVS ☿ ORA (Léta Páně 1489 v pátek na sv. Vincenta zemřel urozený a statečný rytíř a pán, pan Vilém z Ilburka a z Ronova, zde pohřbený, modli se za něho).

Páni z Ilburka

Snad v průběhu husitských válek se mšenská zboží dostalo do majetku bohatého, původem míšeňského rodu pánů z Ilburka. Stalo se tak jistě několik let (*vor einigen Jahren*) před rokem 1426, kdy zadlužený císař Zikmund Lucemburský vrátil Půtovi z Ilburka statek ve Mšeném, který mu šlechtic postoupil do zástavy za 2 500 kop grošů.⁴⁸ K roku 1453 je zmiňován Vilém st. z Ilburka,⁴⁹ jehož kvůli jakémusi majetkovému sporu pohnal před soud Zikmund z Roznheinu.⁵⁰ Vilém st. zemřel tři měsíce poté v lednu 1490 a byl pohřben v kostele Nanebevzetí Panny Marie

v nedalekých Charvatcích (v současnosti místní část Martiněvsi).⁵¹ Ještě v roce 1498 se na Mšeném připomíná vdova po Vilémovi Magdalena z Koldic, která si nejvyššímu hejtmanu Království českého Petrovi z Rožmberka na Krumlově stěžovala na pány ze Slaného, že ve svém městě zadrželi její poddané, aniž by jí dali vědět.⁵² Magdalenina náhrobní deska, dnes značně poškozená, je umístěna rovněž v kostele v Charvatcích.⁵³ Ilburkové

⁴⁸ DI, s. 338, č. 504, 26. Oktober 1426.

⁴⁹ SEDLÁČEK 1998, s. 27.

⁵⁰ RTT I, s. 209, č. 214.

⁵¹ Vilém z Ilburka zemřel s největší pravděpodobností 22. ledna 1490, i když v náhrobním nápisu je uveden rok 1489. Více viz HRUBÝ 2010, s. 163.

⁵² AČ X, s. 83-84, č. 1107 a SEDLÁČEK 1998, s. 27.

⁵³ Viz HRUBÝ 2010, s. 164-165.

spravovali mšenské zboží prostřednictvím svých purkrabích, jmenovitě známe Jana Fraňka z Jarpic (1477 a 1484), Aleše z Kozojed (1479), Kubu (1485) a Martina (1490), přičemž řídili rovněž 16 km vzdálené Třebenice.⁵⁴

Zajícové z Hazmburka

Asi ještě před smrtí⁵⁵ Viléma ml. z Ilburka, jenž skonal v roce 1538 a jenž byl také pochován v Charvatcích jako jeho stejnojmenný děd, získal Mšené na Budyni sedící „*najvyšší truxas královstvie Českého*“ Jan Zajíc z Hazmburka (1486-1553).⁵⁶ V Deskách zemských se zachovalo přiznání o postoupení „*puol třetího tisíce kop grošů českých*“ jeho manželce Markétě, kněžně minsterberské, olešnické a hraběnce kladské, datované k 11. srpnu 1542.⁵⁷ Důležité je zejména proto, že se v něm poprvé připomíná tvrz na Mšeném (s poplužním dvorem, dědinami a „*se vsí zvolí, což k tomu přísluší*“), na níž byl výše uvedený věnný zápis učiněn. V roce 1553 zdělili Janovy statky jeho čtyři synové Václav, Mikuláš, Jiří a Kryštof, kteří nechtěli sami rozsáhlá zboží spravovat, a proto Mšené pronajali Tatousovi z Vraného.⁵⁸ Nutno dodat, že ve výše napsaném roce se zdejší tvrz, již asi o sedm let později při dělení majetku obdržel spolu s poplužním dvorem, vsí Mšené a dalším zbožím kolem Budyně a Klapého Jiří Zajíc z Hazmburka (†1580), připomíná podruhé.⁵⁹

O alchymii a jiné vědy se zajímajícím Janu Zbyňku Zajíci z Hazmburka (kolem 1570-1616), jenž byl vnukem výše jmenovaného Jana Zajíce z Hazmburka, bylo mšenské zboží nejprve zastaveno jeho strýcem Vilémem z Hazmburka⁶⁰ a v roce 1599 nakonec prodáno.⁶¹

Boryňové ze Lhoty a jiní

Když se roku 1607 ocitl Jan Zbyněk ve finanční tísní, prodal Mšené se zámekem vladykovi Janu Davidu Boryňovi ze Lhoty na Mikovicích a Ředhošti (†1613) za 20 000 kop grošů

⁵⁴ SEDLÁČEK 1998, s. 27.

⁵⁵ A. Sedláček (1998, s. 27) uvádí, že se tak stalo brzo po roce 1501.

⁵⁶ Viz HRUBÝ 2010, s. 160-163 a 168-169.

⁵⁷ DZ I/2, 1542, s. 16, č. 35.

⁵⁸ SEDLÁČEK 1998, s. 27.

⁵⁹ Týž, s. 28.

⁶⁰ Mšenské zboží přešlo na Viléma po smrti jeho staršího bratra Václava v roce 1591 (viz HEBER 2006, s. 287).

⁶¹ Vilém z Hazmburka zemřel roku 1598 bezdětný, a proto zboží mšenské, budynské a hostonické přešlo dle tehdejšího dědického práva na jedinou žijící větev hazmburského rodu, na svobodného pána Jana Zbyňka z Hazmburka (viz HEBER 2006, s. 287).

míšeňských.⁶² Když si roku 1628 jeho synové dědili otcův majetek, obdržel Jan David „sešlý“ zámek se zbožím. Ten neotálel dlouho a o dva roky později prodal mšenské zboží a další okolní statky Jetřichovi Malovcovi z Malovic na Kundraticích za 78 000 kop grošů míšeňských.⁶³ V roce 1652 zdědili majetek jeho synové Maxmilián Lev a Bohuslav Blažej, který při dělení roku 1663 dostal Mšené se zámkem, jenž se opět uvádí jako sešlý. Když roku 1666 Bohuslav Blažej skonal, odkázal Mšené své manželce Zuzaně Heleně rozené z Golče.⁶⁴ Ta zboží prodala roku 1681 Karlu Jakerdovskému ze Sudic, jenž po několika měsících prodal statek Janovi Kašparovi svobodnému pánovi Montani.⁶⁵

Martinicové a Kinští

K roku 1698 se majitelem Mšeného a Martiněvsi stává František hrabě Klebelsberg, hejtman Slánského kraje, v letech 1705-1717 je jako majitel uváděn baron Leopold Sauer, po něm Martinicové. V roce 1748 koupil od své choti Marie Elišky Karolíny z Martinic mšenský statek Filip Josef hrabě Kinský.⁶⁶

Tomanové

Ocitnuv se ve finanční tísní, prodal Oldřich Kinský roku 1866 panství Karlu Mautnerovi. Po něm tu byl pražský bankéř Eman Brandeis, zámek s dvorem krátce vlastnil i pražský architekt Alfred Kirpal. Ten jej roku 1881 prodal za 290 000 zlatých Františku Tomanovi staršímu, pocházejícímu ze sousední osady Podol (Podolí).⁶⁷

Osudy mšenského zámku po roce 1948

Obytným účelům sloužila zámecká budova až do roku 1948, kdy byla znárodněna. Stala se sídlem národního výboru, fungovala zde spořitelna a některé sály bylo určeny pro kulturní

⁶² SEDLÁČEK 1998, s. 29 a ANDĚL 1984, s. 335.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ SEDLÁČEK 1998, s. 29.

⁶⁵ Týž, s. 30.

⁶⁶ SEDLÁČEK 1998, s. 29 a NAVRÁTIL 1914, s. 42.

⁶⁷ Týž, s. 46.

a společenské akce.⁶⁸ V roce 1958 byl zámek s areálem prohlášen národní kulturní památkou, kterou je dodnes.⁶⁹

Rodině Tomanů byl majetek v restituci navrácen teprve po roce 1989. Potomci původních majitelů ale neměli o zámek zájem, proto ho obratem prodali. Budova se dostala znovu do majetku obce (roku 2003), která plánovala využít objekt jako muzeum či školku. Nakonec ale ze všech plánů sešlo a roku 2006 získala nemovitost od obce paní Lucie Štěpaníková, spolumajitelka společnosti Adventus. Hned následujícího roku ji však nabídla opět k prodeji za 2,3 mil. Kč.⁷⁰

V lednu 2008 odkoupila areál zámku s parkem Ing. Helena Fianová z Prahy, která ve svém podnikatelském záměru představila nakonec neuskutečněnou vizi využití zámku jako hotelu vyšší kategorie s restaurací a kasinem. V průběhu srpna a září 2013 se nemovitost z rozhodnutí paní navrhovatelky Fianové dvakrát objevila v elektronické dražbě, nicméně svého nového kupce-investora si tehdy nenašla. Nejnižší podání za celý areál činilo 4,7 mil. Kč, resp. 3,5 mil. Kč, přičemž znalcem odhadnutá cena se vyšplhala cca k 9,2 mil. Kč.⁷¹

V současné době je zámecký areál v rukou nizozemské společnosti Zámek Ramp van Holten, s.r.o., která v něm i oficiálně sídlí a která zahájila jeho opravu.⁷²

Obr. 8. Severní průčelí zámku po rekonstrukci v pohledu ze Školní ulice. Stav k r. 2016. Foto autor

⁶⁸ ŠAFRÁNEK 1999, s. 19.

⁶⁹ Viz zápis na serveru NPÚ - MONUMNET [online].

⁷⁰ Viz ŠIMEK 2007 [online].

⁷¹ Viz PRODEJ DRAŽBOU 2013 [online].

⁷² Viz ČÚZK - NAHLÍŽENÍ DO KATASTRU NEMOVITOSTÍ 2016 [online].

Tvrz v dosavadní literatuře

Jako první se dějinami a stavebním vývojem tvrze ve Mšeném zabýval F. A. Heber (*Heber 2006, s. 284-288*). Na něj navázal A. Sedláček (*Sedláček 1998, s. 27-30*), který zchátralou tvrz na rozdíl od Hebera již nemohl spatřit na vlastní oči a který více rozpracoval především část historickou, tedy kdo v jakém období sídlo držel. Další velmi podrobný vlastivědný sumarizační příspěvek k dějinám tvrze i zámku sepsal a na prahu Velké války vydal M. Navrátil (*Navrátil 1914, s. 19-45*). Ten evidentně pracoval s mnohými primárními prameny, ovšem bez nároku na jejich interpretaci. Rozbor litografie tvrze, uveřejněné v Heberově *Českých hradech, zámcích a tvrzích*, provedl litoměřický historik O. Doskočil (*Doskočil 1999, s. 65-66*). Na přelomu let 1998 a 1999 podrobil V. Šafránek zámek hloubkovému stavebně historickému průzkumu (*Šafránek 1999*), v rámci něhož se zabýval i přílehlými budovami bývalého poplužního dvora (čp. 67, čp. 208 a dvěma stodolami).

Poloha tvrze a její stavební vývoj

Pro tvrz ve Mšeném byla zvolena nepatrná výšina (226 m n. m.) na pravém břehu Mlýnského potoka, dnes Mšenského potoka, při cestě z Budyně nad Ohří do Slaného.⁷³ Z geologického hlediska návrší spadá do období holocénu (mladších čtvrtohor) a je tvořeno nezpevněným sedimentem - spraší. Na severu, západě a jihozápadě lokalitu lemuje výše zmíněná vodoteč. Mírně klesající charakter vykazuje severní strana, na níž byl v novověku založen zámecký park, zakreslený na Císařském povinném otisku stabilního katastru z roku 1840, dnes zpustlý. Jižní strana s bývalým poplužním dvorem je ohraničena úvalem úvozové cesty, stoupajícím od potoka.

První nezpochybnitelná zmínka o mšenské tvrzi se v písemných pramenech objevuje poměrně pozdě, a to v darovací listině Jana Zajíce z Hazmburka z roku 1542 (viz kapitola Zajícové z Hazmburka na s. 18). Její založení však bude starší, jak na základě pozorovaných gotických prvků upozorňuje starší literatura (např. Heber) a jak dokládá stavebně historický průzkum V. Šafránka.

⁷³ Viz HEBER 2006, s. 284.

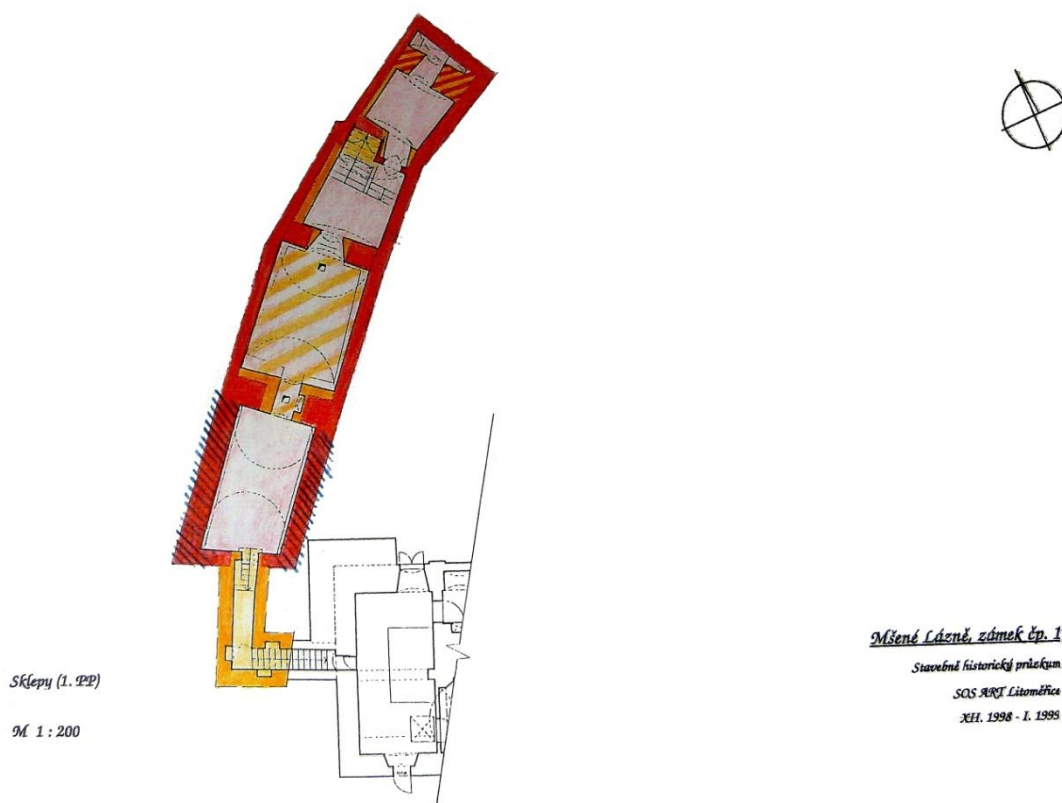
Obr. 9. Třetí sklepní místnost - vlevo schody k zaslepenému vchodu do dřívějšího přízemí severního křídla, vpravo hrotitý portál s průchodem do poslední, čtvrté místnosti, před ním tři schody dolů. Foto autor

Tvrz prošla pravděpodobně třemi stavebními fázemi: raně gotickou, vrcholně gotickou a pozdně renesanční, během nichž získala nepravidelně podkovovitý tvar, členěný na křídla severní a jižní, na západě spojená hrotitým vrcholem.

První stavební fázi bychom mohli spojit s Pūtou ze Mšeného či jeho synem Mikulášem. Toto tvrzení budiž podloženo existencí pískovcového hrotitého portálu (V. Šafránkem datovaného do závěru 13. století) mezi dnešní valeně zaklenutou, z opukového lomového kamene vyzděnou třetí a čtvrtou suterénní prostorou bývalého severního křídla.⁷⁴ Tvrz pánů ze Mšeného byla tedy podsklepená; sklep se skládal ze tří prostor, z nichž prostřední byla komunikačně propojena s v roce 1860 zbouraným přízemím. Nadsklepní objekt mohl z typologického hlediska vypadat jako „tříprostorový domový útvar se střední síní, obytnou místností a komorou, tj. komorový dům s rozdílnou úrovní podlah“.⁷⁵

⁷⁴ ŠAFRÁNEK 1999, s. 39.

⁷⁵ Týž, s. 28-29, 39.

Obr. 10. Zaměření gotických sklepů pod bývalým severním křídlem zámku. Převzato z ŠAFRÁNEK 1999

I když v rozšiřování rodové tvrze mohl teoreticky pokračovat ještě Konrád ze Mšeného, či později vladykové ze Slavětína, přisuzuje se další významnější stavební aktivita (druhá fáze) až pánům z Ilburka, kteří místní statky získali před rokem 1426. Jim by bylo možno přivlastnit přístavbu západní a jihozápadní, jež byla později včleněna do jižního zámeckého křídla. Z východního průčelí severního křídla jistě již tehdy vystupoval v úrovni prvního patra presbytář kaple s hrotitě zakončeným oknem, známým z ikonografie. Zdá se tedy, že ne-li celá tvrz, tak minimálně severní křídlo a jihozápadní přístavba byly jednopatrové.⁷⁶

Okolo roku 1600 (třetí fáze) nechal Jan Zbyněk z Hazmburka zchátralou tvrz „nákladně a téměř od základů“ přestavět renesančně.⁷⁷ K vnějšímu severnímu líci severního křídla přisedly dva v patře vystouplé arkýře, spočívající na podpěrných pilířích a krakorcích. Jihozápadní „ilburkovská“ přístavba byla na úrovni přízemí rozšířena směrem k východu

⁷⁶ Viz též, zaměření přízemí a mezipatra zámku čp. 1.

⁷⁷ HEBER 2006, s. 284.

o vstupní halu a klenutý sál. Tím celé sídlo získalo tvar zmiňované podkovy o dvou ramenech (křídlech), z tvrze se stal zámeček.

Příští stavební aktivitu vyvíjela až hrabata Kinských ze Zlonic, jež se nejdříve pustila do oprav celé zámecké nemovitosti a nejpozději k roku 1798 přestavěla v pozdně barokním duchu celé jižní křídlo.⁷⁸ V 1. polovině 19. století sloužila zámecká budova jako byty zaměstnanců dvora a jako skladiště. Takovéto využití předznamenalo poměrně rychlé chátrání. V červenci 1854 se zřítilo nároží na západní straně, jehož oprava nákladem 94 zl. a 1 kr. byla nařízena až o tři léta později. Na podzim 1860 obdržela Jeho Jasnost hrabě naléhavou zprávu o neutěšeném stavu objektu a potřebě jeho demolice. Souhlasné stanovisko vydala 29. října téhož roku.⁷⁹ Doposud stojící jižní zámecké křídlo bylo upraveno pro bytové a provozní účely.⁸⁰ Na konci 19. a počátkem 20. století přebudovali Tomanové z Podolí zbývající část starého zámku v novou jednopatrovou novorenesanční budovu.⁸¹

Součástí zámeckého areálu (viz obr. 11) bylo i několik dalších budov, které vrchnost průběžně stavěla pro hospodářské a obytné účely. Na jihu, na pozemku poplužního dvora středověké tvrze stály tři v hmotě barokní kamenné stodoly, z nichž se dodnes dochovala pouze jihozápadní, „pod severní částí podsklepená dvěma místnostmi s pískovcovými klenbami o nižších obloucích.“⁸² Druhá stodola v jižní linii byla pravděpodobně na přelomu 30. a 40. let 19. století rozšířena o východní přístavek. Koncem 90. let 20. století, kdy V. Šafránek vyhotovoval svůj stavebně historický průzkum, ještě existovala. Třetí stodola vyplňovala jihovýchodní kout. Byla zbourána v 60. letech 20. století a na jejím místě byl postaven bytový dům čp. 56. Severovýchodní kout bývalého poplužního dvora zabral nepodsklepený přízemní obytný dům čp. 208, jehož „jižní část je barokního charakteru, severní část pak pochází z konce 19. století“.⁸³ Východně od zámku, v jeho těsné blízkosti, a severně od domu čp. 208 ležel do roku 2006, kdy se zřítil, podlouhlý obytný dům čp. 67. Prošel také dvěma stavebními etapami: „mladší severní část se středním podpěrným pilířem v suterénu byla postavena v 2. polovině 19. století, starší jižní část má převážně barokní zdivo.“⁸⁴ Pod ní „je situován

⁷⁸ „Další, barokní etapou je dozdění (snad destruované) části v levém traktu dispozice, vyzdění horních podlaží a opatření omítek v horní hale nástěnnými malbami.“ (ŠAFRÁNEK 1999, s. 39)

⁷⁹ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Ústřední správa velkostatků Kinských, i. č. 4327, sig. 2. X. 10 - Mšené zámek.

⁸⁰ ANDĚL 1984, s. 335.

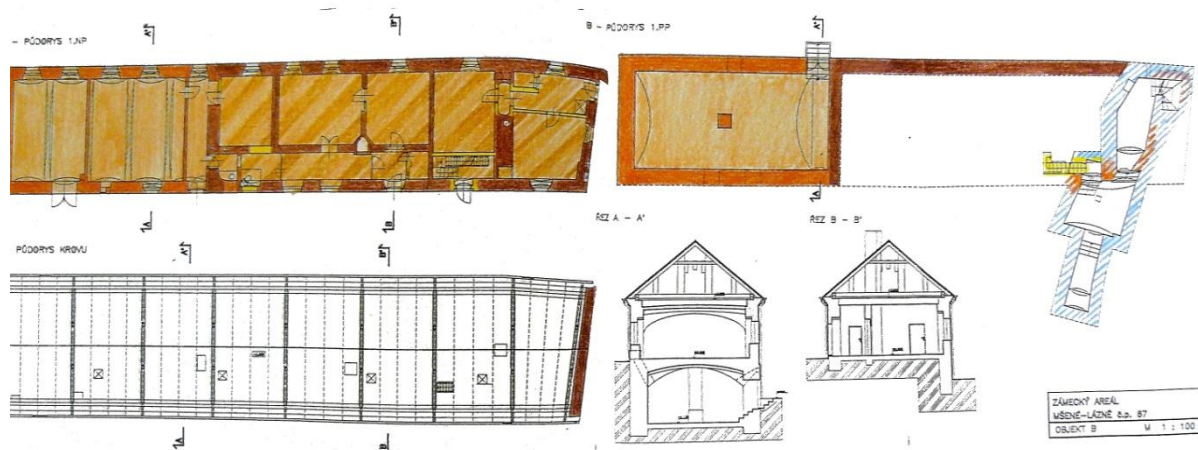
⁸¹ Tamtéž.

⁸² ŠAFRÁNEK 1999, s. 40.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

tříprostorový sklep, jenž náleží mnohem starší situaci (renesanční?), než je 18. století“.⁸⁵ Na obr. 11 jsou v těsné blízkosti zámku zaneseny růžovou barvou ještě tři další objekty neznámého významu, o nichž autor na základě kartografických podkladů soudí, že mohly být vystavěny někdy na přelomu 30. a 40. let 19. století. K jejich odstranění zřejmě došlo v souvislosti s Tomanovou novorenesanční stavební aktivitou, jež se výrazně dotkla jak zámku, tak čp. 67 a čp. 208.

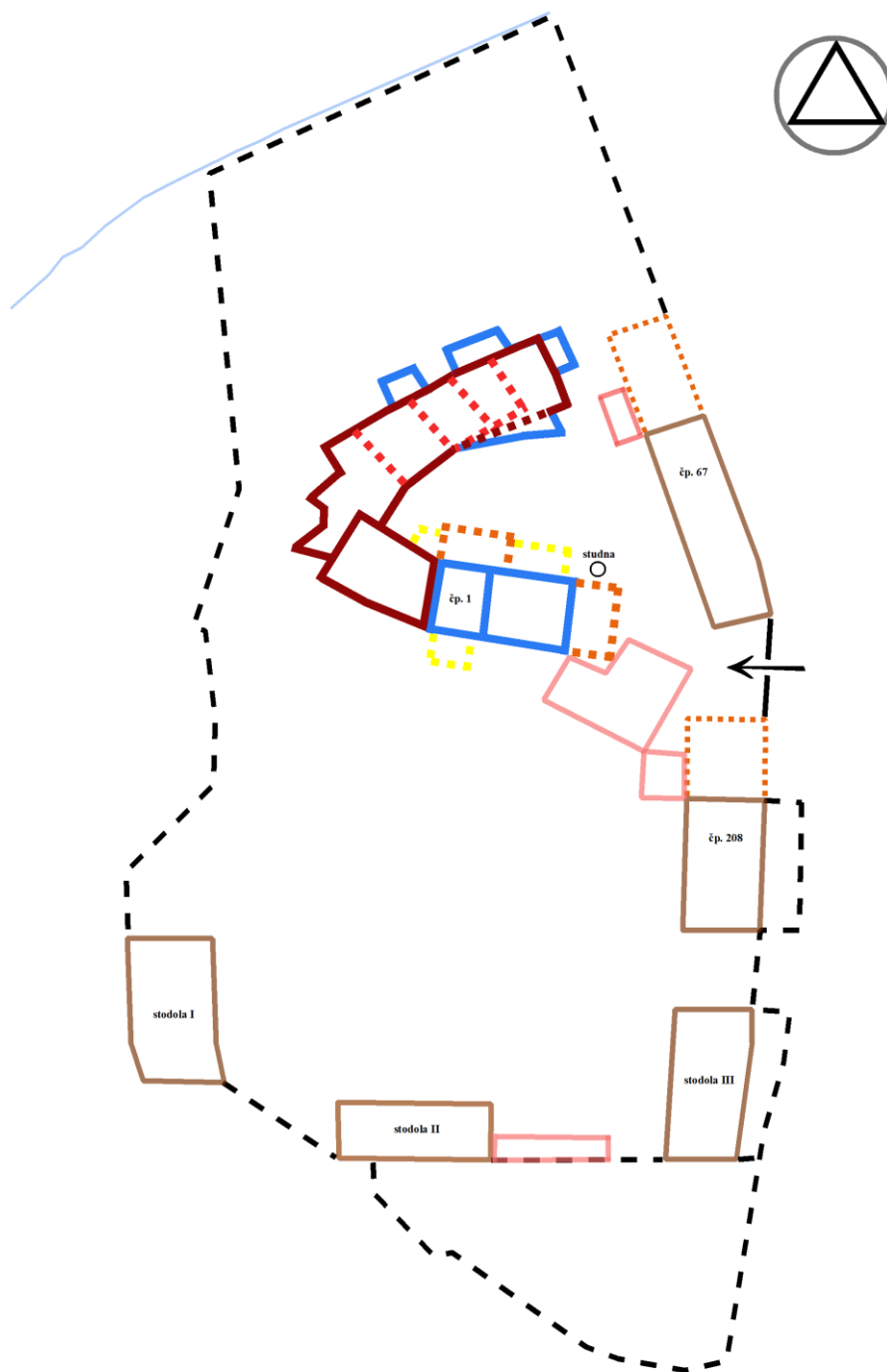

Obr. 11. Zaměření obytného domu čp. 67. Převzato z ŠAFRÁNEK 1999

Obr. 12. Prostřední zaklenutá sklepní prostora pod destruovanou obytnou budovou čp. 67 v pohledu ze schodiště. Foto autor

⁸⁵ ŠAFRÁNEK 1999, s. 19.

Obr. 13. Půdorys zámeckého areálu ve Mšeném kolem r. 1840 dle V. Šafránka, upravil D. Mikoláš (M 1:500)

Severní křídlo s tvrzí dokresleno na základě Císařského povinného otisku stabilního katastru z r. 1840.

Slohová období: světle červená přerušovaná – hypotetické raně gotické zdivo (konec 13. stol.), tmavě červená - vrcholně gotické zdivo (15. století), modrá - renesanční zdivo (okolo 1600), hnědá - pozdně barokní zdivo (1798), růžová - zdivo pravděpodobně z 30./40. let 19. stol.; oranžová a žlutá přerušovaná - v pojednávané době ještě nestojící novorenesanční zdivo (Toman st. 1887 a Toman ml. 1902).

Ikonografie tvrže

Počet doposud známých vyobrazení tvrže ve Mšeném je velmi skromný, čítá totiž pouze tři exempláře.

1) Pohled na Mšené od bývalé Rosiny studny z roku 1803 se nachází v knize dr. Michala Navrátila „Lázně Mšené u Budyně n. O.“, kterou si vlastním nákladem vydal v roce 1914. Obrázek je vložen mezi strany 96 a 97. V pozadí vlevo se ukazuje zámecký areál s dominantním severním křídlem, v jehož nádvorní fasádě jsou v patře prolomeny čtyři okenní otvory. Toto křídlo je kryto sedlovou střechou, „vpředu opatřenou vrstveným, zřejmě renesančním štítem, na střeše v nároží se snad tyčí malá zvonička.“⁸⁶ Z východního štítového průčelí severního křídla vystupuje předpokládaný presbytář kaple. „K nároží zmiňovaného křídla přiléhá přízemní objekt se sedlovou střechou, jehož směr by napovídal o uzavření areálu bývalé tvrže, jak snad naznačují vojenská mapování.“⁸⁷

Lázně r. 1803 : Pohled od bývalé Rosiny studny ku Mšenému.

Obr. 14. Pohled od bývalé Rosiny studny ku Mšenému (r. 1803)

⁸⁶ ŠAFRÁNEK 1999, s. 14.

⁸⁷ Tamtéž.

2) Litografie „Mscheno“ se nachází ve druhém díle Heberových Českých hradů, zámků a tvrzí, který se věnuje Severním Čechám a který byl v reprintu vydán nakladatelstvím Argo v roce 2006. Litografii vloženou mezi strany 284 a 287 podle předlohy Františka Karla Wolfa (1764-1836) přenesl na kámen Josef Fark a tisk byl vydán v Medauově pražské filiálce před rokem 1845. Je na ní zachyceno valbovou střechou kryté severní křídlo se třemi přístavky na východním průčelí, kdy prostřední z nich by mohl náležet závěru kaple, a část jižního křídla, přistavěného v roce 1798.⁸⁸ Zcela vlevo vyčnívá severní štít obytné budovy (čp. 67), v roce 2006 nenávratně zřícené. Vzhledem ke skutečnosti, že F. K. Wolf zemřel v roce 1836, musí litografie zachycovat stav objektu před tímto rokem.⁸⁹ Wolfovu litografii převzal i A. Sedláček, liší se však drobným detailem – absencí ženy nesoucí otýpku klestí.⁹⁰

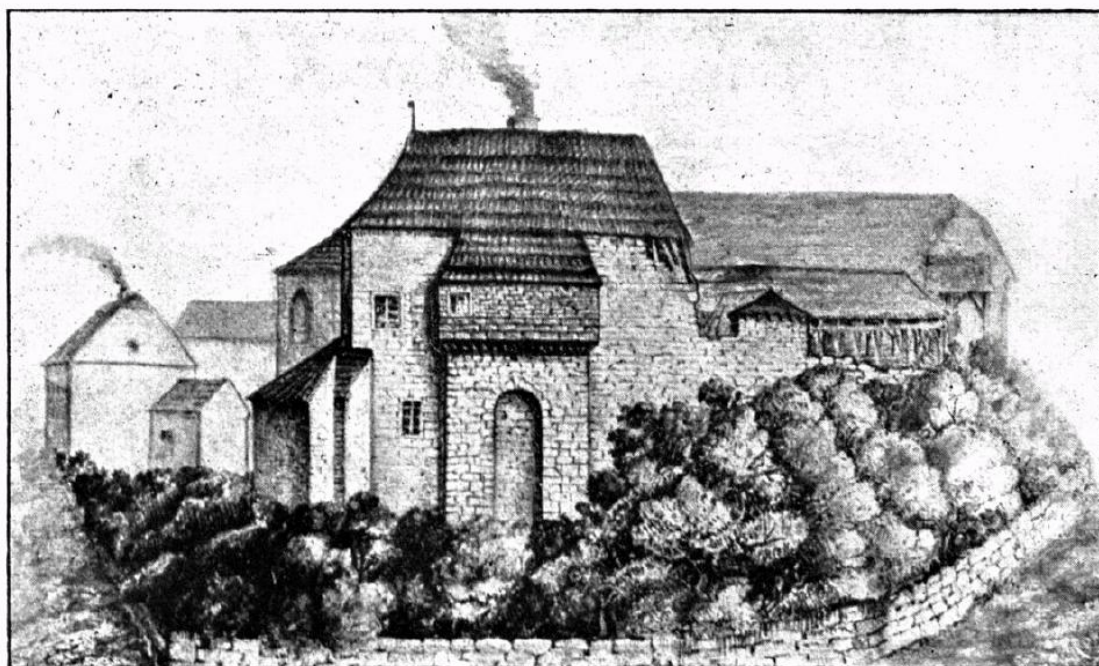
Obr. 15. Mscheno. Pohled od severovýchodu (před r. 1836)

⁸⁸ ŠAFRÁNEK 1999, s. 14.

⁸⁹ DOSKOČIL 1999, s. 65-66.

⁹⁰ SEDLÁČEK 1998, s. 28.

3) Kresba „Bývalá tvrz ve Mšeném“ se nachází rovněž v knize dr. Michala Navrátila Lázně Mšené u Budyně n. O. Je vložena mezi strany 32 a 33 a její autor zůstává neznámý. Budova tvrze je na vyobrazení zachycena v pohledu od severu, přičemž její stav je evidentně havarijní: otlučená omítka, chybí jeden z renesančních arkýřovitých přístavků, horní část nároží na západní straně je destruována a provizorně zastřešena. Pouze jižní zámecké křídlo, zdá se, stojí neporušeno. Z východního štítu severního křídla vystupují dva zastřešené přístavky, přičemž ten pohledově vzdálenější je výrazně převýšen a v jeho severní zdi je proraženo štíhlé okno s hrotitě zakončeným ostěním, které zřejmě naznačuje gotický presbytář kaple. Výše jmenované indicie, především zřícené západní nároží, dovolují obrázek zasadit do doby po 11. červenci 1854. K tomuto datu směřuje i vzrostlost a zpustlost zámeckého parku.

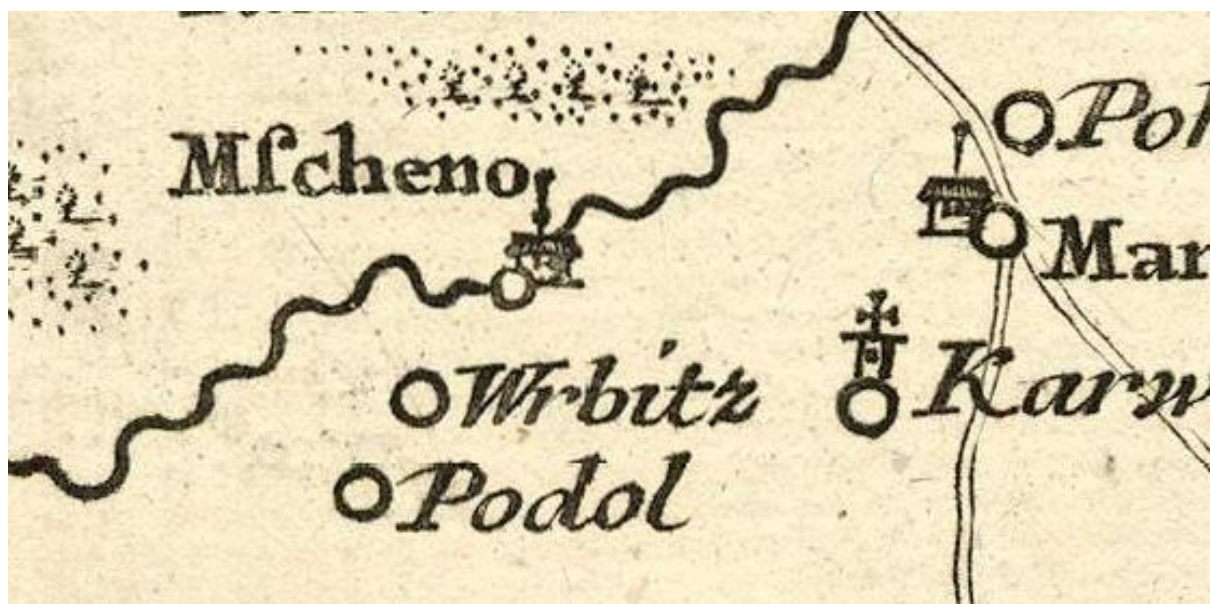

Bývalá tvrz ve Mšeném.

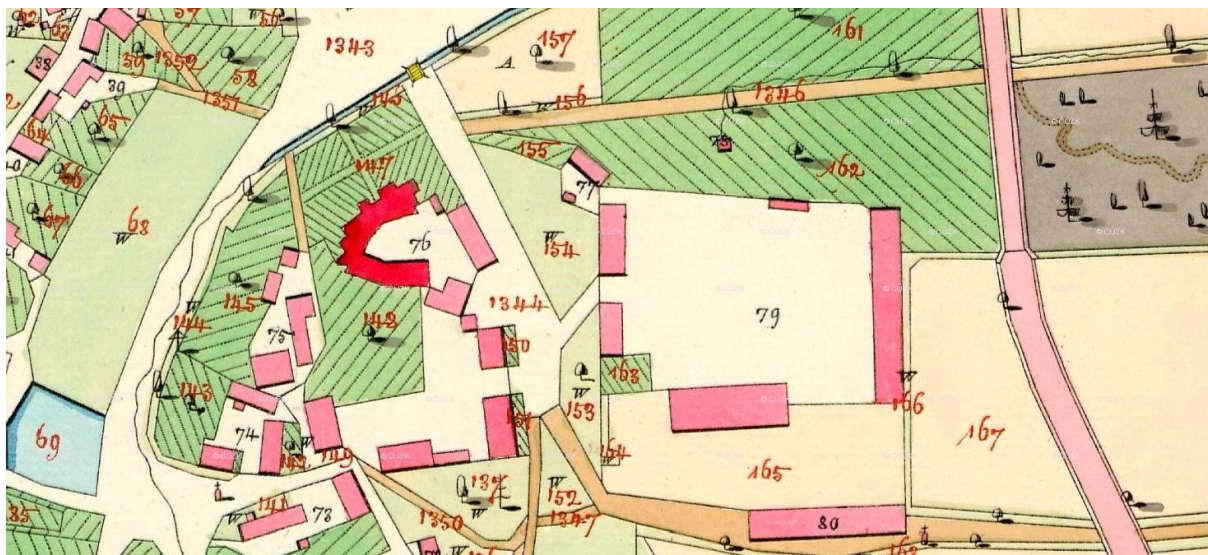
Obr. 16. Bývalá tvrz ve Mšeném. Pohled od severu (po r. 1854)

Tvrz na mapách

Na mapě J. K. Müllera z roku 1720 je tvrz, resp. zámek vyznačen schematickou značkou bez dalšího popisku. Jeho půdorys byl v základu zachycen až na mapovém listu č. 72 prvního (Josefova) vojenského mapování z let 1764-1768/1780-1783. Jižně od zámku se nachází poplužní dvůr, vpravo panské chlévy. Totéž na mapovém listu W_6_I druhého (Františkova) vojenského mapování z let 1836-1852. Z Císařského povinného otisku stabilního katastru č. 4887-1 Mšené z roku 1840 máme nejlepší představu o půdorysu obou zámeckých křídel, parcích a hospodářském zázemí. Na mapovém listu č. 3852_4 třetího vojenského mapování z let 1877-1880 již severní park zachycen nebyl, protože zpustl, ovšem zámecká budova čítá ještě stále všechna svá křídla, i když z literatury víme, že křídlo severní (a v něm bývalá tvrz) už tou dobou bylo srovnáno se zemí.

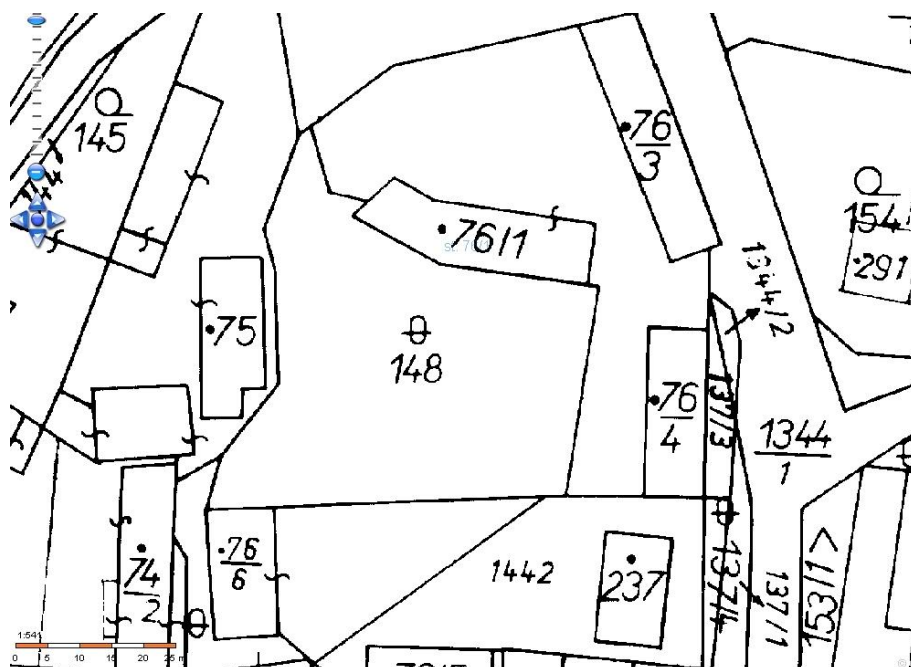
Obr. 17. Mšené na Müllerově mapování cca 1:132 000 z r. 1720

Obr. 18. Zámek Mšené na Císařském povinném otisku stabilního katastru 1:2 880 z r. 1840

Obr. 19. Zámek Mšené na III. vojenském mapování 1:25 000 z let 1877-1880

Obr. 20. Zámek Mšené s areálem na katastrální mapě z r. 2015

Obr. 21. Zámek Mšené s areálem na katastrální a ortofotomapě z r. 2015

76/1 – zámek čp. 1, 76/3 - podsklepená jednopodlažní obytná budova čp. 67 (destruovaná), 76/4 - nepodsklepená obytná budova s podkrovím čp. 208, 76/5 – kamenná stodola (destruovaná), 76/6 - částečně podsklepená kamenná stodola.

Závěr

Zatímco dříve se jako o zakladatelích tvrze ve Mšeném (dnešních Mšených-lázních) uvažovalo spíše o pánech z Ilburka, po provedení stavebně historického průzkumu V. Šafránkem na přelomu let 1998 a 1999 za ně mohou být téměř jistě považováni již páni ze Mšeného, konkrétně přísedící soudce a vlivný šlechtic Půta (popřípadě jeho syn Mikuláš), jenž se také po Mšeném roku 1262 jako první píše. Na nevýrazné výšině stojící tvrz s poplužním dvorem na jihu prošla minimálně třemi stavebními fázemi: raně gotickou, vrcholně gotickou a pozdně renesanční. Za Zajíců z Hazmburka (okolo roku 1600) vykazovala podobu převážně patrového „zámečku“ o dvou křídlech, podkovovitě spojených západním nárožím. V tomto sepijetí objekt existoval až do roku 1860, kdy kvůli havarijnímu stavu muselo být strženo celé severní křídlo. S ním zmizela i sláva středověké tvrze. Jako vzpomínka na ni zůstaly zachovány alespoň čtyři sklepní místnosti. Jižní křídlo, jež prošlo barokními a novorenesančními stavebními úpravami, bylo roku 1958 prohlášeno kulturní památkou.

Zusammenfassung

Während früher für die Festungsbegründer in Mšené (heutzutage Mšené-lázně) eher die Herren von Ilburk gehalten wurden, nach der bau-historischen Untersuchung von V. Šafránek (1998/1999) hat man an die Herren von Mšené gedacht, es handelt sich konkret um den Gerichtsbeisitzer und einflussreichen Adligen Půta (bzw. um seinen Sohn Mikuláš), der sich auch erstemals im Jahre 1262 nach Mšené geschrieben hat. Auf einer ausdruckslosen Höhe stehende Festung mit einer Meierhof im Süden hat mindestens drei Bauphasen durchlaufen: frühgotische, hochgotische und Spätrenaissancephase. In der Zeit Herrens von Hazmburk (um 1600) hat sie wie ein vorwiegend einstöckiges „Schlösschen“ ausgesehen, das aus zwei in Hufeisenform verbundenen Flügeln bestanden hat. In diesem Zustand hat das Gebäude bis 1860 existiert. Damals hat der Schlossherr entschieden, den gesamten baufälligen Nordflügel niederzugerissen. Damit ist die mittelalterliche Festungsglanzzzeit verschwunden. Es sind nur vier Kellerräume geblieben. Der Südflügel, der im Barock- und Neorenaissancestil umgebaut wurde, hat man im Jahre 1958 zum Kulturdenkmal erklärt.

Archivní prameny:

AČ X: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích a cizích X, Kalousek, J. (ed.). Praha 1880.

DI: Diplomatarium Ileburgense. Urkunden-Sammlung zur Geschichte und Genealogie der Grafen zu Eulenburg. Magdeburg 1877.

DKPM: Diplomatař kláštera blahoslavené Panny Marie řeholních kanovníků řádu sv. Augustina v Roudnici, Emler, J. (ed.). Praha 1893.

DRC: Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente, Emler, J. (ed.). Praha 1881.

DZ I/2: Desky zemské Království českého, Řada I, Kvaterny trhové, Svazek 2, Kvatern trhový běžný červený, Léta 1542-1543. Praha 1935.

FRB III: Fontes rerum bohemicarum III, Emler, J. (ed.). Praha 1882.

LC I/2: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I/2, Léta 1363-1369, Emler, J. (ed.). Praha 1874.

LE V: Libri erectionum archidioecesis Pragensis V, Léta 1398-1407, Borový, K. (ed.). Praha 1889.

RBM II: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II, Léta 1253-1310, Emler, J. (ed.). Praha 1882.

RBM III: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III, Léta 1311-1333, Emler, J. (ed.). Praha 1890.

RBM IV: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV, Léta 1333-1346, Emler, J. (ed.). Praha 1892.

RTT I: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I, Quaterni citationum, Emler, J. (ed.). Praha 1870.

RTT II: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum II, Emler, J. (ed.). Praha 1872.

RTTV: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae citationum vetustissimae, Emler, J. (ed.). Praha 1868.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Ústřední správa velkostatků Kinských, i. č. 4327, sig. 2. X. 10 - Mšené zámek.

SG: Summa Gerhardi, Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336-45), Tadra, F. (ed.). Vídeň 1882.

Kartografické prameny:

1ST (2ND) MILITARY SURVEY, SECTION NO. XY, AUSTRIAN STATE ARCHIVE/MILITARY ARCHIVE, VIENNA, LABORATOŘ GEOINFORMATIKY UNIVERZITY J. E. PURKYNĚ A MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR. *III. vojenské mapování 1:25000. Mapový list 3852_4* [online]. c2001-2015, poslední revize neznámá [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <http://oldmaps.geolab.cz/>

LABORATOŘ GEOINFORMATIKY UNIVERZITY J. E. PURKYNĚ A HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR. *Müllerova mapa Čech z roku 1720 a Müllerova mapa Moravy z roku 1716 ve vydání z roku 1790. Čechy.*

Mapový list č. 8 [online]. c2001-2015, poslední revize neznámá [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <http://oldmaps.geolab.cz/>

ÚSTŘEDNÍ ARCHIV ZEMĚMĚŘICTVÍ A KATASTRU. *Fondy katastrální (1785-1991). Stabilní katastr, jeho obnova a údržba (1824-1957). Signatura B2. Čechy - 4887-1 Mšené - původně Mscheno (Msseno) - mapováno 1840* [online]. c2011, poslední revize neznámá [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

Literatura a SHP:

ANDĚL, Rudolf a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Čechy*. Praha: Svoboda, 1984, s. 334-335.

BLÁHOVÁ, Marie a kol. *Kroniky doby Karla IV*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987, s. 87.

DOSKOČIL, Oldřich. Tři litografie z Heberovy encyklopedie „České hrady, zámky a tvrze“ (Mšeno, Brozany, Roudnice n. L., Nelahozeves). In: *Vlastivědný sborník Podřipsko*. Roudnice nad Labem: Podřipské muzeum Karla Rozuma a výbor Společnosti Podřipské muzeum v Roudnici nad Labem, č. 9 - 1999, s. 65-66. ISBN 80-902255-5-2.

HEBER, František Alexandr. *České hrady, zámky a tvrze. II. díl. Severní Čechy*. Argo: Praha, 2006, s. 284-288. ISBN 80-7203-791-9.

HILBERT, Kamil. Nový nález v dómu svatovítském. *Památky archeologické*. 1919, **31**, 139-147.

HRUBÝ, Petr. *Šlechtické sepulkrální památky Litoměřicka do počátku 18. století jako historický pramen*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. L., 2010, s. 160-163 a 168-169. ISBN 978-80-7414-254-3.

KRČMOVÁ, Marie a kol. *Kronika tak řečeného Dalimila*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1977, s. 119-120.

NAVRÁTIL, Michal. *Lázně Mšené u Budyně n. O. K V. sjezdu českých lékařů v Praze*. Michal Navrátil vlastním nákladem: Praha, 1914, s. 19-45.

SEDLÁČEK, August. *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. Atlas erbů. Čechy*. 1. vydání. Praha: Academia, 2001, s. 315-316. ISBN 80-200-0935-3.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl VIII. - Rakovnicko a Slansko*. Praha: Knihotiskárna Františka Šimáčka, 1891, s. 101-102.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl XIV. - Litoměřicko a Žatecko*. 1. vydání. Praha: Argo, 1998, s. 27-30. ISBN 80-7203-094-9.

ŠAFRÁNEK, Vlastimil. *Mšené-lázně, zámek čp. 1 (bývalá tvrz): stavebně historický průzkum*. Litoměřice, 1999. 1 sv.

Online zdroje:

ČESKÝ ÚŘAD KATASTRÁLNÍ A ZEMĚMĚŘICKÝ - NAHLÍŽENÍ DO KATASTRU NEMOVITOSTÍ. *Informace o pozemku parcelní číslo st. 76/1. Obec Mšené-lázně. Katastrální území Mšené-lázně* [online]. c2004-2016, poslední revize 19.1.2016 [cit. 2016-01-19]. Dostupné z: <http://nahlizenidokn.cuzk.cz/>

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV - MONUMNET. *Mšené-lázně, zámek čp. 1* [online]. c2003-2015, poslední revize neznámá [cit. 2016-01-19]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/>

PRODEJ DRAŽBOU. *Prodej zámku s parkem v Mšené-lázně. Elektronická dražba* [online]. c2012, poslední revize 22.8.2013 [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <https://www.prodej-drazbou.cz/>

ŠIMEK, Robert. *Kdo vzkřísí hrdé štíty?* [online]. c2015, poslední revize 29.10.2007 [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/>